

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Το ιστορικό αφήγημα «Οι Πέτρες Μιλάνε» γράφτηκε ειδικά για τον μαθητικό διαγωνισμό με θέμα «Μικρά Ασία – Πόντος: Ενθυμήματα». Στόχος του είναι να αναδείξει τη δύναμη της μνήμης και την ιστορική συνέχεια του ελληνισμού.

Το αφήγημα βασίζεται σε ιστορικά στοιχεία από σχολικά βιβλία, ψηφιακά αρχεία, μαρτυρίες και λαογραφικές πηγές. Με λογοτεχνική φαντασία, αλλά και με ιστορική ακρίβεια όπου απαιτείται, επιχειρεί να μεταφέρει το κλίμα μιας εποχής που καθόρισε, τόσο τον ελληνισμό της Ανατολής όσο και ολόκληρη τη σύγχρονη ελληνική ταυτότητα.

Οι ήρωες του έργου είναι φανταστικοί, όμως τα «ενθυμήματα» τους ανήκουν σε χιλιάδες πραγματικές οικογένειες που έζησαν παρόμοια γεγονότα.

ΟΙ ΠΕΤΡΕΣ ΜΙΛΑΝΕ

Ο αέρας φύσαγε περίεργα εκείνο το πρωινό στο Κάστρο της Χίου. Όχι δυνατά—μα σαν να σιγοτραγουδούσε ανάμεσα στους πέτρινους διαδρόμους και στα στενά, ανάμεσα στις καμάρες και στα παλιά ξύλινα παραθυρόφυλλα. Ο Μανώλης, δεκατεσσάρων χρονών, στεκόταν με τα χέρια στις τσέπες και κοίταζε το παλιό σπίτι της οικογένειάς του. Θα το ανακαίνιζαν. Στη θέση του θα έμπαινε κάτι μοντέρνο, φωτεινό, με μεγάλα παράθυρα και «καλή μόνωση», όπως έλεγε ο πατέρας του.

Ο ίδιος, όμως, χασμουριόταν.

«Άντε, καλέ μαμά, να τελειώνουμε...» μουρμούρισε. «Πάλι εδώ μέσα θα φάμε όλη τη μέρα;»

Η μητέρα του, η Ελένη, τον κοίταξε με βλέμμα ήρεμο και κουρασμένο μαζί.

«Αυτό το σπίτι, Μανώλη μου, έχει ιστορία. Είναι προσφυγικό. Χτίστηκε από τη γιαγιά της γιαγιάς μου, τη Λουλούδη. Δεν θα το πειράζαμε τόσο, αλλά... θέλει στήριξη, παιδί μου. Θα το σώσουμε.»

Ο Μανώλης γύρισε τα μάτια.

«Ναι, οκ. Αλλά τι να μου πει εμένα μια γιαγιά που δεν γνώρισα;»

Ένας ήχος

Ο εργάτης χτύπησε τον σουβά με το σφυρί, και μερικά τούβλα έπεσαν. Ο Μανώλης πλησίασε, καθώς ανάμεσα τους διέκρινε ένα τούβλο διαφορετικού χρώματος. Πήρε στα χέρια του το τούβλο, το σκούπισε με την παλάμη του και διάβασε ΛΥΘΡΙ.

«Τι 'ναι αυτό;» αναρωτήθηκε ο Μανώλης.

Του έκανε εντύπωση. Έσκυψε περισσότερο και έφερε το τούβλο πιο κοντά στο πρόσωπο του.

Και τότε άκουσε.

Όχι φωνή.

Όχι λέξη.

Ήχο.

Ένα μακρινό χτύπημα κουπιού στο νερό.

Μετά θροίσματα υφασμάτων, σαν από παζάρι.

Μια γυναίκα να ψέλνει κάτι χαμηλόφωνα.

Ένα παιδί να γελά.

Κι έπειτα... μια βοή, σαν φωτιά που ανοίγει τα φτερά της.

Ο Μανώλης τράβηξε το χέρι του απότομα.

«Τι...;»

Ο εργάτης τον πείραξε:

«Πρώτη φορά βλέπω άνθρωπο να ταραζέται από τούβλο.»

Ο Μανώλης δεν μίλησε. Κοίταξε ξανά το τούβλο. Τώρα του φαινόταν σκοτεινότερο.

Έσκυψε, ξανά.

Ο ήχος επέστρεψε, πιο καθαρός. Σαν να πήγαινε να του μιλήσει.

Η στάχτη

Το απόγευμα, όταν οι εργάτες έφυγαν, ο Μανώλης, χωρίς να ξέρει το γιατί, επέστρεψε μόνος του. Ο τοίχος... τον τραβούσε.

Κάθισε στο πάτωμα, πήρε στις δυο παλάμες του το τούβλο.

Και τότε ο ήχος έγινε φωνή. Μια γυναικεία, σιγανή, γλυκιά.

«Παιδί μ', άκουσε...»

Ο Μανώλης τράβηξε πίσω το κεφάλι.

«Ποιος...;»

«Εγώ είμαι. Η Λουλούδη. Η γενιά σου.»

Ο Μανώλης πάγωσε.

Η φωνή όμως ήταν απαλή, ζεστή.

«Μέσα σ' αυτό το τούβλο, γιαβρί μ', έχω κλείσει τη στάχτη από το σπιτικό μας στη Σμύρνη. Μια χούφτα μονάχα... από τα κάρβουνα που απόμειναν όταν κάηκαν όλα. Το '22 ήρθα εδώ, μικρό κορίτσι στην ηλικία σου. Κι όταν ο δικός σου προπάππος μ' έχτισε αυτό το σπίτι, έβαλε στον τοίχο κι αυτό το τούβλο από το σπίτι μας στη Μικρασία. "Να δέσουν οι δύο πατρίδες", είπε.

Ο Μανώλης σασιτισμένος ρώτησε:

«Είσαι... αληθινή;»

«Όσο αληθινά είναι κι αυτά που έζησα», απάντησε η φωνή.

Και τότε ο Μανώλης άκουσε έναν νέο ήχο: βήματα πάνω σε ξύλινο πάτωμα, μια πόρτα που ανοίγει, παιδικές φωνές.

«Ξεκινώ από την αρχή», είπε η φωνή.

«Άκου, μαλεκάκι μ'. Να μάθεις. Να μην ξεχάσεις.»

Η Σμύρνη

Ξαφνικά, ο Μανώλης ένωσε στην ατμόσφαιρα μια μυρωδιά. Κανέλα. Βούτυρο καμένο. Θάλασσα. Έκλεισε τα μάτια κι είδε μπροστά του εικόνες άγνωστες.

Σοκάκια της Σμύρνης.

Γυναίκες να ψιθυρίζουν στα μικρασιάτικα.

«Κόρη μ', δος μου το νερό.»

«Πα στην αγορά, να 'ρθεις γλήορα.»

«Βάλε ακόμα λίγο μπαχάρι, να μυρίσει η γειτονιά.»

Τα παιδιά έπαιζαν στις αυλές, τα καφενεία ήταν γεμάτα τραγούδια, και στο λιμάνι ακουγόταν κάθε είδους γλώσσα.

Η μικρή Λουλουδάκη, πέντε χρονών, έτρεχε πίσω από τη μάνα της.

«Μάνα, να κάνουμε γκιουζλεμέδες σήμερα;»

«Ναι, γιαβρί μ', να τους κάνουμε. Να φάει κι ο κύρης σου που του αρέσουν.»

Η φωνή συνέχισε:

«Εμείς δεν ήμασταν πλούσιοι, μα είχαμε χαρά. Οι γειτόνοι μας, Χριστιανοί και Τούρκοι, ζούσαμε μονοιασμένοι. Ως που ήρθαν οι κακοί καιροί. Άρχισαν φήμες, ψίθυροι, φόβος. Θυμάμαι τη μάνα μου να λέει στον πατέρα:

—Κυρ-Αντώνη... κάτι έρχεται.

—Σώπα, γυναίκα, και μη φοβάσαι. Μικρασιάτες είμαστε, όλα τα περάσαμε.

«Μα αυτό... δεν το περάσαμε.»

Η φωτιά

Ο Μανώλης ένωσε τη θερμότητα να ανεβαίνει από το τούβλο στα χέρια του.

Ήθελε να τραβηχτεί.

Αλλά έμεινε.

«Το '22...» είπε η φωνή και ράγισε. «Εκείνη τη νύχτα ο ουρανός της Σμύρνης έγινε κόκκινος. Πρώτα ήρθαν φωνές. Μετά μυρωδιά από καμένο. Μετά... τρέξαμε. Δεν ξέραμε καν προς πού. Η μάνα με τράβαγε απ' το χέρι. “Λουλουδάκι, μη μ' αφήνεις,

κόρη μ’», έλεγε. Κι εγώ έτρεχα, έκλαιγα, δεν καταλάβαινα τι κάηκε: το σπίτι μας; η πόλη μας; η ζωή μας;»

Ο Μανώλης δάγκωσε τα χείλη του.

Η φωνή συνέχισε:

«Στο λιμάνι... χαλασμός. Άνθρωποι παντού. Πιο πολλοί από όσους χώραγε ο νους. Κραυγές, προσευχές, μάνες να ψάχνουν παιδιά, παιδιά να ψάχνουν μάνες. Κι εγώ... να κρατώ τη στάχτη. Μια χούφτα μονάχα. Την άρπαξα καθώς φεύγαμε. Ήθελα κάτι να πάρω από το σπίτι. Κάτι δικό μας.»

Ο Μανώλης ρώτησε ψιθυριστά: «Μα... γιατί στάχτη;».

«Αυτό απόμεινε, αγόρ μ’. Αυτό.»

Η νέα αρχή

Τώρα, ο ήχος άλλαξε.

Έγινε ο ήχος κύματος που σκάει πάνω σε βράχια.

Ο Μανώλης είδε σαν οπτασία το νησί να ξεπροβάλλει. «Η Χίος!» είπε.

Η φωνή συνέχισε: «Ήταν σαν να πατούσαμε σε καινούρια γη... ήμασταν ξένοι. Μας πήγαν πρώτα στα παραπήγματα - ξύλα, τσίγκοι, τρύπες παντού. Η μάνα μου έκλαιγε τις νύχτες. Μα το πρωί... χαμογελούσε. “Έχουμε ζωή, Λουλουδάκι”, έλεγε. “Θα τα βολέψουμε, γιαβρί μ’.”»

Η φωνή έδειξε μια σειρά σπιτάκια, φτωχικά και νοικοκυρεμένα.

«Οι άντρες βρήκαν δουλειές όπως - όπως. Μαστόροι, τσαγκάρηδες, ψαράδες, ό,τι μπορούσαν. Μίλησα με μια Χιώτισσα που μας έδωσε ψωμί. Μας είπε:

—Καλώς ήρθατε, μωρέ. Δε φταίτε σεις. Ο Θεός να δώσει καλύτερες μέρες.

Κι η μάνα μου της απάντησε:

—Η Παναία μας να σ’ έχει καλά, κυρά μ’. Η ευχή σου να πιάνει.»

Η ζωή στο Κάστρο

Ο Μανώλης ένωσε να ζει μαζί τους.

Είδε τις γυναίκες να φτιάχνουν μπουρέκια με κανέλα και μαστίχα.

Είδε άντρες να στήνουν μικρομάγαζα στα στενά του Κάστρου.

Και μετά... είδε μορφές.

«Αυτός είναι ο Κλεάνθης», είπε η φωνή. «Μπουγατσάς απ' τους καλύτερους. “Εγώ”, έλεγε, “θα τους δείξω τι θα πει σμυρναίικη μπουγάτσα!” Κι έβραζε το βούτυρο, το 'ριχνε στο φύλλο και μοσχοβολούσε όλο το Κάστρο.»

Έπειτα φάνηκε ένας καλοσυνάτος χοντρούλης.

«Ο Ζανής, ο ζαχαροπλάστης. Γελούσε πολύ. Έκανε ρεβανί, σεκέρ-πλέρ, λουκουμάδες με μαστίχα. Τον αγαπούσαν όλοι οι Χιώτες.»

Πέρασαν κι άλλοι. Ξυλουργοί, σιδεράδες, γυναίκες που άνοιγαν φύλλο τόσο λεπτό, σαν τσιγαρόχαρτο.

«Αγόρ μ', αυτό να θυμάσαι», είπε η φωνή με δύναμη. «Δεν είχαμε τίποτα. Μα ό,τι είχαμε, το κάναμε τέχνη. Δεν είχαμε πατρίδα. Μα φτιάξαμε άλλη.»

Τα έθιμα

Το σπίτι γέμισε ήχους: το τρίξιμο από το ξύλινο σοφρά, το σούφρωμα της ζύμης, τους αμανέδες που έλεγαν οι άντρες τα βράδια.

«Στις γιορτές, βάζαμε όλο το Κάστρο να μυρίζει», είπε η φωνή.

«Κάναμε κουρκουμπίνια με μέλι. Σιμίγδαλη με μαστίχα. Και στη γιορτή του Άη-Γιάννη πηδούσαμε πάνω απ' τη φωτιά. “Για το καλό!” έλεγε η μάνα μου. “Για να καυτεί το κακό.”»

Το σπίτι στο Κάστρο

Ο Μανώλης είδε τον προπάππο του — έναν λεπτό, γελαστό άντρα.

«Αυτός είναι ο δικός σου προπάππος. Με παντρεύτηκε όταν ήμουν δεκαεπτά. Μαστρο-Γιώργη τον έλεγαν. Χτίστη. Μ' αυτόν έφτιαξα το σπίτι που τώρα ανακαινίζετε.»

Ο Μανώλης ρώτησε: «Κι η στάχτη...;»

«Αυτός την έβαλε στο τούβλο. Μου είπε:

—«Αυτή είναι η αρχή μας. Θα μπει στον τοίχο, να στεριώσει το σπιτικό».

Κι εγώ... δάκρυσα. Όχι από λύπη. Από δύναμη.»

Ο Μανώλης αλλάζει

Ο Μανώλης έμεινε για ώρες στον τοίχο. Άκουγε, ξανά και ξανά, όλες τις ιστορίες, συνταγές, έθιμα.

Φωνές Χιωτών να φωνάζουν «Καλώς τους Σμυρνιούς!».

Φωνές Σμυρνιών να λένε «Ο Θεός να σας έχει καλά που μας δεχτήκατε.»

Κάποια στιγμή, ο Μανώλης μίλησε:

«Γιαγιά... συγγνώμη που είπα... ότι δεν μ' ενδιαφέρεις.»

Μια απλή, τρυφερή απάντηση ήρθε:

«Έτσι είναι τα παιδιά. Μα όταν μάθουν... θυμούνται.»

Η σιωπή

Ένα πρωί, ο εργάτης χτύπησε λίγο πιο δυνατά τον τοίχο.

Ένας μεγαλύτερος σοβάς έσπασε.

Ο Μανώλης έτρεξε.

Ο πατέρας του τον κοίταξε ξαφνιασμένος.

«Τι έπαθες;»

Ο Μανώλης άγγιξε τα τούβλα.

Τίποτα.

Σιωπή.

Για μια στιγμή πίστεψε πως όλο ήταν παιχνίδι του μυαλού.

Το βράδυ, ξαναπήγε, ξαναπέρασε το χέρι του πάνω στο τούβλο.

«Σε παρακαλώ... μίλα μου ξανά...»

Μα δεν άκουγε τίποτα.

Και τότε κατάλαβε.

Η ιστορία που άκουσε... είχε τελειώσει.

Του την είχε εμπιστευθεί όλη.

Κι έκανε τον κύκλο της.

Η απόφαση

Την επόμενη μέρα στο σχολείο, η δασκάλα ανακοίνωσε:

«Παιδιά, ο πανελλήνιος μαθητικός διαγωνισμός λογοτεχνίας έχει θέμα τη Μικρασιατική Καταστροφή. Όποιος θέλει, να γράψει αφήγημα.»

Ο Μανώλης ένιωσε σαν κάτι μέσα του να ανάβει.

Σήκωσε το χέρι.

«Κυρία... εγώ θέλω.»

Τα παιδιά γέλασαν λίγο, γιατί ο Μανώλης ποτέ δεν συμμετείχε.

Η δασκάλα όμως χαμογέλασε.

«Χαίρομαι πολύ, Μανώλη.»

Τα βράδια, ο Μανώλης καθόταν στο δωμάτιό του και έγραφε.

Όχι μόνο με μολύβι όμως, με καρδιά.

Έγραφε για τη στάχτη της Σμύρνης, για τα παραπήγματα της Χίου, για το «γιαβρί μ'» της μικρασιάτισσας μάνας, για τις μπουγάτσες του Κλεάνθη, για το ρεβανί του Ζανή, για τα φτωχικά σπίτια που έγιναν ζεστά, για τη δύναμη των ανθρώπων που ξαναγεννήθηκαν.

Η τελευταία επίσκεψη

Πριν παραδώσει την εργασία, πήγε στο σπίτι. Στάθηκε μπροστά στον τοίχο.

Άπλωσε το χέρι του.

«Γιαγιά Λουλουδάκη... δεν ξέρω αν μ' ακούς πια. Αλλά... θέλω να ξέρεις πως δεν θα ξεχαστείτε. Ούτε εσύ, ούτε αυτοί που ήρθαν μαζί σου, ούτε αυτοί που χάθηκαν.»

Έκλεισε τα μάτια.

Για μια στιγμή — μια μοναδική στιγμή — νόμισε ότι άκουσε κάτι.

Μια αναπνοή.

Ένα σιγανό «Γιαβρί μ'...».

Κι ύστερα, ξανά σιωπή.

Αλλά ήταν αρκετή.

Επίλογος

Η ανακαίνιση τελείωσε. Το σπίτι ήταν πια όμορφο, γερό. Μα πριν σφραγίσουν έναν από τους τοίχους, ο Μανώλης ζήτησε να κλείσει εκεί μέσα το τούβλο ΛΥΘΡΙ.

«Γιατί;» ρώτησε ο πατέρας.

Ο Μανώλης χαμογέλασε.

«Γιατί είναι η ιστορία μας!».

Το έκλεισαν στον τοίχο.

ΤΕΛΟΣ

Γλωσσάρι

«αγόρ μ'»: τρυφερή προσφώνηση που σημαίνει «αγόρι μου»

«γιαβρί μ'»: σημαίνει «παιδί μου». Προέρχεται από την τουρκική λέξη γανγυ=μικρό ζώο, το αγαπημένο μικρό

«γλήγορα»: ιδιωματική προφορά της λέξης «γρήγορα»

«κύρης»: ο πατέρας ή ο άντρας του σπιτιού.

«μαλεκάκι μ'»: υποκοριστική, τρυφερή προσφώνηση που σημαίνει «μικρό μου». Προέρχεται από την τουρκική λέξη melek=άγγελος

«γκιουζλεμέδες»: παραδοσιακό μικρασιατικό φαγητό: λεπτές γεμιστές πίτες, συνδεδεμένες με την καθημερινή ζωή και τη φιλοξενία.

«σεκέρ-πλέρ»: παραδοσιακό γλυκό από σιμιγδάλι και σιρόπι. Η ονομασία προέρχεται από την τουρκική λέξη seker= ζάχαρη.

«αμανέδες»: παραδοσιακά τραγούδια της Μικράς Ασίας, που εξέφραζαν τον πόνο, τον καημό και τη νοσταλγία.

«Παναία»:»: λαϊκή προφορική μορφή της λέξης «Παναγία»

«Λυθρί»: το Λυθρί (τούρκ. Ildiri) αποτελεί έναν παραθαλάσσιο οικισμό στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας. Ανήκει στη διοικητική περιφέρεια της Κρήνης (τουρκ. Τσεσμέ) κι απέχει 25 χλμ από αυτήν. Ήταν πηγή οικοδομικού υλικού(τούβλων).

Πηγές έμπνευσης

1. Το Πανελλήνιο Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων για την πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: <http://photodentro.edu.gr/lor>
2. Τα βιβλία Ιστορίας Γ' Γυμνασίου και Γ' Λυκείου
3. «Κείμενα Ν. Λογοτεχνίας» Α' και Β' Γυμνασίου
4. «Ν. Λογοτεχνία Β' Λυκείου»

5. «Ν. Λογοτεχνία Γ' Λυκείου»
6. Το ψηφιακό αρχείο της ΕΡΤ <http://archive.ert.gr>
7. Την ιστοσελίδα της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Πολιτιστικής Ταυτότητας της Ι. Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος: <https://www.ecclesiagreece.gr/ecclesiajoomla/index.php/el/iera-synodos/eidikeseptropes/politistikes-tautotetos>